BENCZIK GYULA

DOMONKOSFA, 1526–1690

Domonkosfa (ma: Domanjševci, Szlovénia) története ebben az időszakban, a mohácsi csatától (1526) a török kiűzéséig (1690) egységes egészként tárgyalható, amelynek a földesúri Darabos család és a domonkosfai Sebők, Gál, Póczak, Sáncza stb. családok a főszereplői. Ekkortájt rögzült a falu neve 2 évszázadra: 1521-től 1720-ig mindig következetesen Damakosfalvának, Damokosfának nevezik, szemben a korábbi Domonkusóccal és a később hivatalossá vált Domonkosfával.[1]

A mohácsi csata után az ország nyugati szélén eleinte nem a török megjelenése okozta a mélyreható változásokat, hanem az évszázad közepétől terjedő protestantizmus. A tekintélyes Nádasdy család a reformáció lutheri ágának követője lett, ennek a famíliának egyik ágát alkották a Darabosok. A kezdeti forrongó időszakból egyetlen Domonkosfát érintő, kellően nem tisztázott eseményt ismerünk, eszerint 1559 őszén Basyka Gergelyt, a domonkosfai parókiális egyház plébánosát az országúton állomáshelyére tartva, az ivánci erdőben éjszaka meggyilkolták.[2]

1 A helybeliek által használt Damakosfalva falunév átváltása a „hivatalosnak" vélt Domonkosfára jól látható a 18. század első felében az egyik földesúri összeírásban: a főcímben Domonkosfalva szerepel, a kifejtő részben kétszer is visszatér a népi „Damukosfalva". Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Országos Levéltára (továbbiakban: OL) Mikrofilmtár. Az Esterházy család cseszneki ágának levéltára (továbbiakban: Filmtár) C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 18. No. 2. (1735); Domonkosocz (1517) MNL OL Mohács előtti gyűjtemény DF (továbbiakban: DF) 58280.

2 MNL OL E 200 Magyar Kamara Archívuma. Acta diversarum familiarum. Ivánczy Péter levelei (1559) 186. fol. Idézi *Benczik Gyula:* Ivánc. H. n., 2001. (továbbiakban: Benczik, 2001.) 42–43., 162. p. (Száz magyar falu könyvesháza); MNL Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) A Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia Instrumenta (továbbiakban: VSZSZHL Litt. Instr.) Fasc. 40. No. 16.; Bogyay Tamás Domonkosfa-tanulmányához Géfin Gyulától kapta az utóbbi adatot, ami egyébként Horváth Tibor Antalnak az oklevélről készített feljegyzése volt: *„... der Pfarrer von Damokosfalva, Gregor Basyka, von der Verfolgungen flüchten musste*". *Bogyay Tamás:* Die Löwe mit dem Kreuz. Das Tympanon von Domanjšovci (Domonkosfa) und verwandte Denkmäler. In: Zbornik za umetnostno zgodovino. N. V. letnik 5–6. Lavreae F. Stelé septvagenario oblatae. Ured. Stane Mikuž. Ljubljana, 1959. 153., 172. p. A hónap és a nap nélkül hivatkozott 1560-as keltezésű irat helyén a káptalan hiteleshelyi levéltárában jelenleg csak egy gépelt utalójegy található. Ez a hiány szinte lehetetlenné teszi a további kutatást. Egy Horváth Tibor Antal és Géfin Gyula figyelmét annak idején elkerülő másik káptalani irat, amely 1560. május 27-én kelt, és amelyben Basyka ügyei után nyomoztak, már „néhainak" mondja a plébánost: *„honorabile condam Gregorio Basika dicti plebani ecclesie parochialis de Damokosfalwa*". MNL VaML VSZSZHL Litt. Instr. Fasc. 41. No. 29. Ezek után, Ivánczy Péter 1559. őszi leveléből – Benczik, 2001. 42–43. p. – és az utóbbi oklevél tartalmából adódik a következtetés, hogy az 1559. őszi papgyilkosság áldozata a domonkosfai plébános lehetett.

20 év múlva már a török előretörése okozott gondot Vas vármegyében. A domonkosfaiakat a fehérvári törökök megadóztatták ugyan 1582 után, de rövid idő után vége szakadt a korai hódoltságnak.[3] Nem úgy 1600 után: Kanizsa várának eleste 90 évre tartósan török adófizetővé tette a falu népét. Az oszmán hódítók nem csak a várépítési robotot és a pénzadót hajtották be kíméletlenül, de nem maradhatott ki a bor, a méz, az aszalt szilva és a nyestbőr sem a követeléseik közül.[4] Nem meglepő, hogy 1609-ben 12 lakatlan ház állt a faluban.[5]

A Darabos Gergely által képviselt Nádasdy-ág 1564-ben új adományt nyert a birtokaira, amelyek a következők voltak: Döröske, Döbörhegy és Szőce teljes, Molnári (ma: Püspökmolnári), Nádasd, Magyarósd (ma: Őrimagyarósd), végül Damokosfalva és Farkasfalva részbirtokok.[6] A két utóbbi, egymással szomszédos falu kisebb, de nem jelentéktelen részét képezte a 40 jobbágyportát elérő családi vagyonnak. A következő Darabosok voltak a falu birtokosai 1526 után, időrendben, a rovásadó-összeírások alapján: Ferenc, Gergely, László, István, Gáspár, végül az ifjú László, akinek a halálával valamikor 1670 előtt kihalt a neves família.

A török ellen harcoló Darabosok szerény végvára Magyarósdon állt, amit ők „aprólék végház”-nak neveztek.[7] A katonáskodás miatt a család anyagi, gazdasági túlélése állandó veszedelemben forgott. A folytonos háborús állapotban a hadbaszálló nemesek ritkán kerülhették el a török rabságot, a tetemes váltságdíj előteremtése a család teljes anyagi erejét igénybe vette. Mind Darabos Gergely, mind öccse Gáspár 2000–3000 ezüst tallér sarc kifizetése ellenében szabadult.[8] A rokonság részéről különösen Darabos Istvánt érték méltatlan támadások birtokait illetően az 1600 körüli években. Hiába volt vármegyei alispán, országgyűlési követ, dunántúli alkapitány, a Darabos-leányok rangon aluli férjei vagy gyermekeik gyámjai – Bellovits, Geiger, Keserű, Rajky – megpróbálták kiszorítani őt az ősi birtokokból, köztük Domonkosfáról. István, akit hivatalviselése érthető módon akadályozott a nőági örökösök intrikái elleni intézkedések megtételében, a legnagyobb határozottságot mutatta velük szemben. Domonkosfát különösen a magáénak érezhette, mert két ízben a vármegyei törvényszék előtt kijelentette, hogy bírósági végzés ellenére sem adja át a falut nekik.[9] 1606 után a falu legértékesebb részét, a szőlőhegyét csak nehézségek árán, peres úton lehe-

3 MNL OL E 158 Magyar Kamara Archívuma. Conscriptiones Portarum (továbbiakban: E 158) Vas megye (1582) 851 fol. 1588-ban is hódolt még, 1598-ban már nem: 1022., 1134. fol.

4 MNL OL P 1315 Batthyány család iratai. Batthyány I. Ádám iratai 4. csomó. Másolati könyv (1649).

5 MNL OL E 158 Vas megye (1609) 693., 720. fol.

6 MNL OL Filmtár 1073. A Darabos család iratai Fasc. 17. No. 21. (1564). A Domonkosfalva és Tótkeresztúr (ma: Križevci, Szlovénia) között fekvő Farkasfalva minden más forrás szerint a Keresztúry és Prosznyák rokonságé volt, 1564. évi szerepeltetése a Darabos-donációban egyelőre magyarázat nélküli. Utóbb sem találjuk a Darabosok birtokában. Farkasfalva lokalizációjához: MNL OL DF 67787 (1433): „*ultra fluvium Kersyche vocatum, penes metas Ffarkasfalua vocata*” egy Kerca-patak melletti keresztúri telek kapcsán. A falu a 18. századra Keresztúrba olvadt, mára emléke sem maradt, a helységnévtárak sem ismerik.

7 *Benczik Gyula:* Az őrimagyarósdi és tótfalusi kastélyok a török elleni védelemben. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 1992. 2. sz. 45–56. p.

8 *Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs:* A Vas megyei Nádasdi Darabos család birtokainak és levéltárának Esterházy kézre kerülése. In: Az Esterházy család cseszneki ága. Források és tanulmányok az Esterházy család cseszneki ágának történetéről. 1. Szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. 2. jav. kiad. Veszprém, 2013. (továbbiakban: Benczik – Zágorhidi, 2013.) 15–30. p., különösen 25. p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványa; 28.)

9 *Tóth Péter:* Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1., 1595–1600. Szerk. Feiszt György. [Szombathely], 1989. Darabos Istvánról: 21., 22., 32., 45., 48., 49., 64., 65. sz., Domonkosfáról 1595-ben 32., 48., 64. sz. (Vas megyei levéltári füzetek; 2.); MNL OL E 158 Vas megye pl. (1601) 471, 472. fol.

tett a jogtalan foglalóktól visszaszerezni.[10] Bárhogy alakult, előbb–utóbb érvényesítették tulajdonjogukat a Darabosok. Bár mindvégig kimutatható Domonkosfán a folyton változó nőági örökösök birtokrésze (1538: Prosznyák, Hegyi; 1648: Rajky, Tarródy),[11] az alárendelt maradt az övükével szemben.

Már 1574-ben a falu gazdálkodását egy helybéli gazdatiszt irányította, a Darabosok gondosságát dicsérve.[12] A patakon 1622 és 1635 között vízimalom őrölt, ismerjük az idevaló molnár nevét is: Sebők János.[13]

A falu ebben az időszakban, kisebb ingadozásoktól eltekintve, 10–15 jobbágygazdaságból állhatott. Fennmaradt egy 1640 körüli összeírás, amely az itt élő 14 családfőt név szerint felsorolja.[14] Többségében féltelkes jobbágyokról van szó, kevés negyedtelkessel. Igavonónak legalább két ökröt tartottak, tejelő tehén szintén legalább kettő minden családban. A családnevek, amelyek a környék magyar anyanyelvű falvaiból ismertekhez hasonlóak, a következők:
Balla (Bala, Balla) 2 fő
Bors 1 fő
Gál (Gal) 2 fő
Póczak (Poczak) 1 fő
Sebők (Sebok) 3 fő
Szabó (Zabo) 3 fő
Tóth (Thovth) 2 fő.

A legkorábban név szerint ismert domonkosfalviak Bors Péter, Kalmár Balázs és Szabó Péter, akiket 1560-ban plébánosuk ügyében tanúként kihallgattak.[15] A Póczak Mihály 1609-ben a szőlőhegy perében tanúskodik, ő a később sokat szereplő Póczak család legrégibb ismert tagja.[16] A fent idézett 1640 előtti névsorban szereplő Gál, Póczak, Sebők, Szabó mellett új nevek 1651-ben: Kóczán, Márkus, Sáncza.[17] Végül 1673-ban az Osvát nevűekkel bővül a sor, míg a Domonkosfáról elköltözöttek között Kis és Horváth nevűt említenek.

A családnevekből tehát a lakosság jelentős állandósága megállapítható, a Gál, Póczak, Sebők és Szabó családbeliek törzsökösek, akik később Kóczán, Márkus, Osvát és Sáncza nevűekkel gyarapodnak. Ezzel szemben nem találjuk már1640 után a Balla, Bors és Kalmár nevűeket. A helyben maradás ellenére a jobbágyköltözések sem ismeretlenek. Az okok között elsősorban a török hódoltság viszonyait kell keresnünk. Az 1664. évi nagy hadjárat idején a törökök elől menekülve a domonkosfaiak falujukat pusztán hagyták, később erre mint „futás”-ra emlékeztek. A szentgotthárdi csata után néhányan nem tértek vissza, mint Horváth Istók és fiai sem, akik egy Hármasmalom nevű helyre távoztak. Darabos Gáspár özvegye,

10 *Tóth Péter:* Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 2., 1601–1620, 1631–1641. Szerk. Feiszt György. Szombathely, 1992. 82. p. (1609) 1135. sz. (Vas megyei levéltári füzetek; 5.); MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 72. No. 55. A tanúk így mondták el 1609-ben: *„A damakosfalvai szőlőhegy mindenestül az Darabos-földön vagyon, ... a Prosznyákok és Rajkyak erővel vették meg, de a Darabosok észbe kaptak, visszavették, ... hogy Darabos Gergely megholt, kaptak volt az Rajkyak bele, de mihelen Darabos László fölnevelkedett, mindjárást visszafoglalták tőlök.*”

11 MNL OL E 158 Vas megye A legkorábbi: (1538) 26., 92–93. fol., a legkésőbbi: (1648) 1302. fol.

12 MNL OL E 158 Vas megye (1574) 615. fol.

13 MNL OL E 158 Vas megye (1622) 968., (1630) 1184., (1635) 1230. fol.

14 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 12. No. 99.

15 MNL VaML VSZSZHL Litt. Instr. Fasc. 41. No. 29.

16 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 72. No. 55.

17 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 12. No. 105.

Lőrinczfalvy Éva nyomoztatott utánuk 1673-ban. Ismeretlen időben költözött Szabó Istók Pankaszra, Kis István Mindszentre.[18]

Páratlan dokumentum az az 1651. évi domonkosfai falutörvény, avagy községi rendtartás, amelyet a földesurak írásba foglaltak, és amely a faluközösség belső életét szabályozva az önkormányzatiság bizonyos elemeit is felmutatja. A bíró és a 12 esküdt testülete az olyan kis falu esetében, mint Domonkosfa, azt jelentette, hogy gyakorlatilag minden férfi családfőnek részt kellett vennie a falu „székén". Jól megismerhetjük a statútumból a falu mindennapi életét, konfliktusaival együtt. A községbíró a maga házánál tartotta a kalodát, a falu közepén pellengérbe állíthatta a vétkes asszonyokat. Az egész Muravidéken nem ismerünk egyetlen ehhez hasonló korabeli rendszabást.[19]

A protestáns vallásgyakorlás eleinte zavartalanul folytatódhatott. Darabos Gáspárt a dunántúli lutheránusok neves patrónusaként említik 1646 körül.[20] A század közepére a Nádasdy család visszatért a katolikus hitre, innentől fogva falunkban, ezen az elszigetelt Nádasdy-birtokon egy időre a hitbuzgalom is alábbhagyott. Ezt látjuk abból, hogy kimaradt az 1650-es évek egyházlátogatási jegyzőkönyveiből, lelkészeit sehol sem említik. A későbbiek során erősödtek meg Domonkosfa kapcsolatai a hodosi (ma: Hodoš, Szlovénia) lutheránusokkal. Egészen pontosan Perenyey Bálint lelkészsége idején történt, aki 1678-ra a korábban virágzó hodosi református eklézsiát váratlanul áttérítette az ágostai hitvallásra. Perenyey kiemelkedő személyiség volt, Wittenbergben tanult, az evangélikus Kőszegen töltött be vezető állásokat, de tisztázatlan okokból végül innen elüldözték. Így került 1670-es években száműzöttként Hodosra, őt tekinthetjük hodosi evangélikus egyházközség megalapítójának.[21] Domonkosfa e nagy területet, őrségi és tótsági falvakat egyaránt magában foglaló hodosi egyházközség egyik filiája lett.

Fordulatot hozott a falu további életében a Darabos család férfiágon történt kihalása. 1670 után három Darabos-leány között oszlott meg az ősi vagyon. Domonkosfát Darabos Mária, Sankó Miklósné örökölte, így egy szerényebb család kezébe jutott a birtok – a másik ágon az Esterházyak örököltek –,[22] ami hamarosan még tovább darabolódott.

A török uralom végére még 2 évtizedet kellett várni. Már több év eltelt Buda visszafoglalása óta (1684), amikor sikerült végre a Dunántúl délnyugati részét is Kanizsa török őrségét elűzve felszabadítani. 1690 májusában Domonkosfa török hódoltsága is véget ért.[23]

A sorsfordulót jelentő török alóli felszabadulás mégsem hozta el minden téren a kedvező változást. A Darabos család kihalásával a falu igazi gazda nélkül maradt, számos részbirtokos osztozkodott rajta. Jól mutatja ezt, hogy például 1728-ban özvegy Sankóné Kisfaludy Anna, özvegy Nádasdyné Tamásné Meszlényi Éva, Korcsmáros György, özvegy

18 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 13. No. 37. 1673-ban Darabos Gáspár özvegye, Lőrinczfalvy Éva nyomoztat elköltözött domonkosfai Darabos-jobbágyok után. Horváth Istók „*az futáskor ment el*", a többiek a „*háborúság után*" nem tértek vissza.

19 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 12. No. 105. Közölve: Források a Muravidék történetéhez. Szöveggyűjtemény. 1. köt. 871–1849. Viri za zgodovino Prekmurja. Zbirka dokumentov. 1. zvezek, 871–1879. Szerk. Mayer László, Molnár András; ford. Magda Berden. Szombathely–Zalaegerszeg, 2008. 148–150. p. 53. sz.

20 *Payr Sándor:* A dunántúli evangélikus egyházkerület története. 1. köt. Sopron, 1924. 684. p.

21 *Benczik Gyula:* Hodos, Kapornak és Domafölde története a magyar honfoglalástól a 19. század közepéig. In: Hodos és Kapornak története. Zgodovina Hodosa in Krplivnika. Lendva, 2005. 23–24. p.

22 Benczik – Zágorhidi, 2013. 15–30. p.

23 A falu és környéke kimaradt a közvetlenül a kanizsai hódoltság megszűnte után készített kamarai összeírásból: MNL OL E 156 Magyar Kamara Archívuma. Urbaria et Conscriptiones 29/1 (1690).

Hertelendy Lászlóné Deső Krisztina a földesurak, de még Nádasdy Imrének is volt itt egy negyed telke.[24] A földesurak maguk sem tartják már értékesnek az egy–két jobbágytelket jelentő birtoktöredékeket, egyikük, Palásty Éva így panaszkodott 1735-ben: *„... és damakosfalvai jószágokbul reánk szállott porcióknak csekélységekre nézve, ... ha azok fölosztatnának, igen kevés, vagyis semmi hasznát nem vehetnénk”*.[25] A 18. század kezdetétől Domonkosfának új és másfajta problémákkal kellett szembesülnie.

FÜGGELÉK

1.

Domonkosfa községi rendtartása, 1651. július 3.
(részlet)

Mi, Nádasdy Boldizsár és Darabos Gáspár egyező akaratbul ide Magyarósdra jővén, mivelhogy az mi damakosfai jobbágyink között sok veszekedések voltak, hogy ennek utána azon veszekedések ne legyenek közöttök, ilyen rendet szabtunk:

Legelsőben is választottunk falu bírájának Sebők Andrást, az mellé tizenkét esküdtet, úgymint Póczek Mártont, Szabó Istvánt, Kóczán Tamást, Kóczán Jánost, Sebők Mihályt, Kóczán Balázst, Gál Pétert, Sebők Balázst, Sebők Mártont, Poczek Balázst, Sáncza Mártont, Markus Gergelyt, úgyhogy azután az mi veszekedés lenne közöttök, törvényesen eligazítsa az falu négy forintig.

Szabadsága legyen az falunak az egymás ellen való bírságlásra.

Az lélekmondás[26] nélkül ellegyenek, 4 forént bírsága legyen. Az asszonyember, ha az falu böcsületi ellen szól, egyszer intse meg az falu, ha másszor is engedetlen lenne az faluhoz, pilingerben tegyék, délig ott tartsák.

Az kik penig az falu szabad útját elfoglalták, az falu reá menjen, igazétásba vegye, az mint azelőtt volt.

Az falu bírája házánál kalodát tartson, 12 forént bírság alatt. Az ki megérdemli, beletétesse.

Annak felette, mint hogy ezideig sok húzás-vonyás volt rajtok az szolgáló rendttül az borárultatás miatt[27], húsz forént bírság alatt hagytunk, vetettünk frangot[28] jobbágyink között, hogy senki bort ne áruljon közöttök ezután. Az ki penig az fölvett frangot fölbontaná, hát tartozzék az falu bírája esküdtivel együtt húsz forintig érő marháját elvenni az földesura számára.

Ha penig az falu híre nélkül az polgár az földesurához menne panaszolni, 4 forént legyen az bírsága.

Kárban az marhákat nem szabad megölni, hanem behajtsák, az kárt megböcsüljék, [a kárvallottat] megelégítsék róla.

24 MNL VaML Vas vármegye adószedőjének iratai. Országos összeírások, 1728. 2. köt. 72–75. p.
25 MNL OL Filmtár C 1073. A Darabos család iratai Fasc. 12. No. 19.
26 Szitkozódás, átkozódás.
27 A jobbágyoknak csak az év bizonyos időszakában volt joguk saját borukat árulni, a domonkosfaiak az őriszentpéteri hajdúkkal súlyos konfliktusba kerültek ennek be nem tartása miatt.
28 Letett pénzösszeg, illetve az erről szóló szerződés.

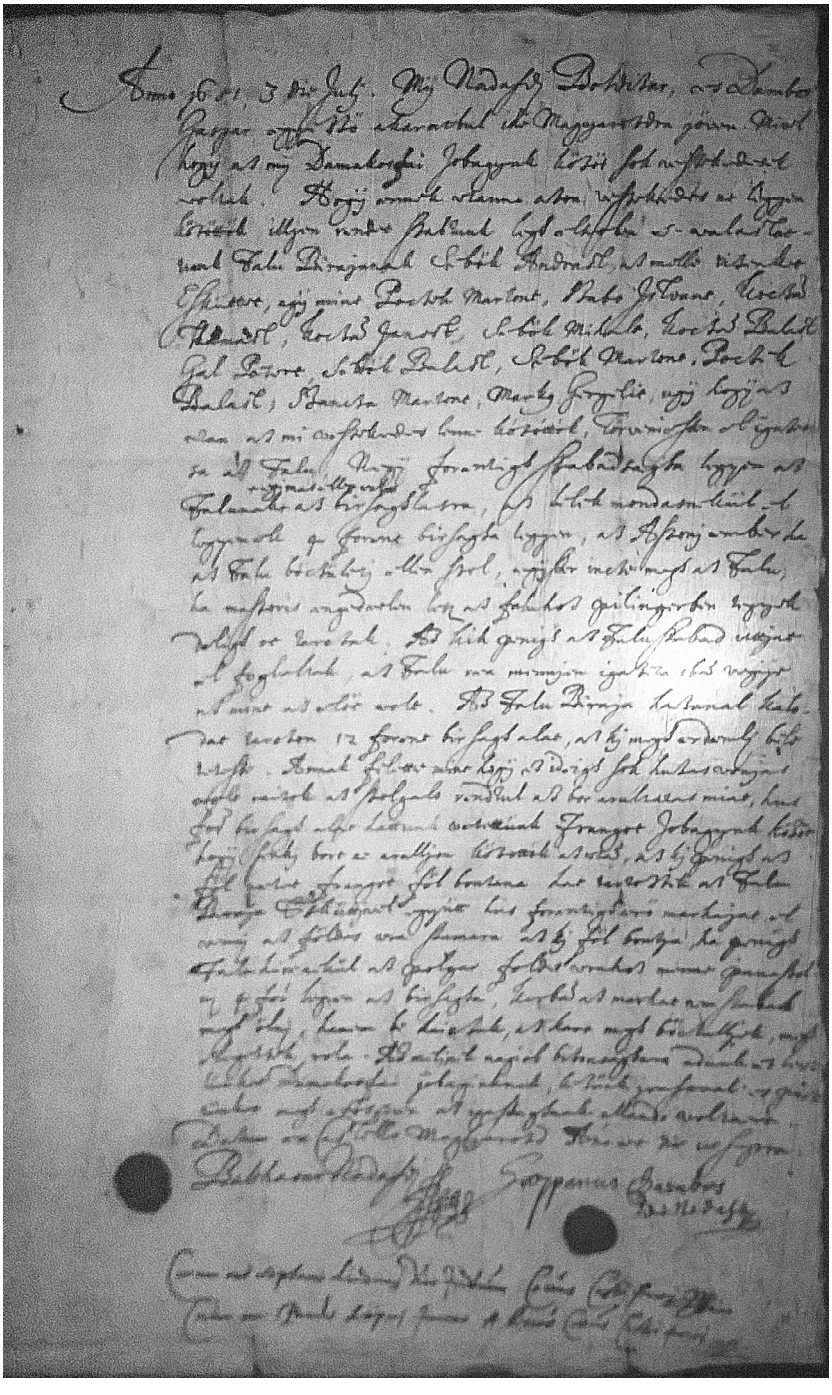

Az melynek nagyobb bizonságára adunk ez levelünket damakosfai jobbágyinknak, kezünk írásával és pecsétünkkel megerősétvén, az igazságnak állandó voltáért.

Eredeti tisztázat, a földesurak gyűrűspecsétjével hitelesítve.
MNL OL Mikrofilmtár C 1073. Szlovák Központi Állami Levéltár. Esterházy család cseszneki ágának levéltára. Nádasdy Darabos család iratai Fasc. 12. Nr. 105.

2.
A domonkosfai jobbágyok összeírása, 1640 körül[29]
(részlet)

Damokosfalvaiak
Gál Márton fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Bors András fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Sebők Gergely fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 3
Tóth István fertál heles, vagyon ökre 4, fejős tehene 9
Tóth György fertál heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Szabó János fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 1
Szabó István fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene (?)
Balla Péter másfél fertált bír, vagyon tulka 1, fejős tehene (?)
Balla Márton másfél fertált bír, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Póczak Márton fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Gál Péter fél heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 3
Sebők Tamás fertál heles, vagyon ökre 4, fejős tehene 2
Sebők János fertál heles, vagyon ökre 2, fejős tehene 2
Szabó Gergely fél heles, vagyon ökre 4, fejős tehene 4

Eredeti fogalmazvány, datálatlan.
Szlovák Állami Levéltár, Pozsony. Az Esterházy család cseszneki ágának levéltára. A Darabos család iratai Fasc. 12. No. 9. A magyarósdi kastélyhoz tartozó jobbágyok összeírása. Datálatlan.

29 A közelítő datálást tesz lehetővé Benedek tizedes említése Magyarósdon, továbbá a kivétel nélkül lóval bíró magyarósdi jobbágyok felsorolása ugyanebben az iratban. A magyarósdi kastély katonai szerepe az 1640 körüli években felel meg a fenti adatoknak.